

4. Исаков В.И., Сухачев В.Ю. Эпос сознания. СПб: Наука, 1999.
5. Князев Е.Н., Курдюмов С.П. Основы синергетика, СПб: Алтея, 2002. – 404 с.
6. Патмэт Х. Философия сознания. М.: Наука, 1992. – 392 с.
7. Фрейд З. Введение в психоанализ. М.: Просвещения, 2003. – 398 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, Т.3, 1985. – 589 с.
9. Ленин В.И. Материализм и эмпириокритицизм. Вак: Azəpəşr, 1969. – 522 s.
10. Симонов П.В. Мотивизированный мозг. Высшая нервная деятельность и естественно – научные основы общей психологии. Изб. Труды. В 2–х томах. Т.1, М.: ИНФРА, 2004. – 682 с.
11. Лекторский В.А. Сознание // Новая философская энциклопедия. В 4–х томах. М.: Прогресс, 2001. Т.3. – 798 с.
12. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. М.: Политиздат, 2005. –303 с.
13. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия. М.: Проспект; 2000. – 608 с.

Gahramanova, K.N. Modern representations about structure of consciousness

The problem of consciousness is one of the main in contemporary philosophy, psychology and the life sciences, which has relevance and scientific significance. Consciousness is a multidimensional phenomenon and can be understood in different values. The first is the ontological aspect of consciousness and is linked to its existence. The second aspect of consciousness – its epistemological aspect. In the gnosiology of consciousness – reflection is the highest social, functional, practical reality. The third aspect of consciousness constitutes its socio – historical entity. Consciousness as a historical phenomenon began in the labor process, together with the society and always give development of society.

Key words: consciousness, ontological aspect, epistemological aspect.

УДК 361.3:159.953

Чижевська О.М.

Організаційна пам'ять: історична багатовимірність феномену

Відображено результати дослідження з історичної та галузевої позиції стану розробки проблеми організаційної пам'яті. Виокремлено групи наукових концепцій, які в різній мірі корелюють з дослідженням феномену організаційної пам'яті.

Ключові слова: пам'ять, організація, організаційна пам'ять.

Останнім часом актуалізувалися дослідження організаційних феноменів – організаційної свідомості (Г.Козловська), організаційної культури (Є.Нестеренко). Особливе місце серед них займає організаційна пам'ять, розробка цілісної філософської концепції якої на часі. Проте дослідження феномену пам'яті в цілому бере свій початок від праць Платона та Аристотеля, особливих філософських результатів тут досяг А.Бергсон та його послідовники, зокрема варто відзначити в цьому контексті Ж.Делеза. Проте різні галузі науки визначають сутнісними характеристиками пам'яті такі її ознаки, що призводить до утворення суперечностей в розумінні цього феномену. Натомість значимими досягненнями у вивченні організації відзначився О.Богданов, а також І.Пригожин. Суперечності між філософськими та науковими здобутками потребують узгодження термінологічного поля дослідження.

Проблемна ситуація виражається в багатомірності цього феномену, вивчення якого можна пов'язати не тільки з сучасними дослідженнями в соціальній філософії, політології, соціології, психології, кібернетичі тощо, але й прослідкувати історичний розвиток ідей, які заклали основу для вивчення цього феномену.

Оскільки метою дослідження є вивчення стану розробки проблеми організаційної пам'яті як з галузевої, так і з історичної точки зору, очевидно, що завдання, розв'язання яких дозволить її досягти, полягають в тому, щоб, по–перше, з'ясувати історичний розвиток ідей, які закладають фундамент дослідження організаційної пам'яті, по–друге, з'ясувати досягнення гуманітарних та точних наук щодо організаційної пам'яті, по–третє, шляхом аналізу визначити місце цих здобутків у дослідженні організаційної пам'яті. Власне, оскільки концепт організаційна пам'ять почав використовуватись нещодавно в науці і філософії зокрема, доцільно класифікувати існуючі здобутки за ступенем кореляції з предметом дослідження та тими поняттями, які його утворюють.

Історичний екскурс починається з Стародавньої Індії: давньоіндійські боги – гаранті космічного порядку, котрі борються з Хаосом. Створення Вед як першої пам'ятки може трактуватись як соціальне запам'ятовування, а період «бродіння умів» – як аналіз і оцінка змісту пам'яті давньоіндійського суспільства. Індійські ортодоксальні школи ньяя та вайшешіка стверджують, що пізнання є істотне та неістотне, останнє включає серед інших і таку апрамаму як пам'ять. Взагалі ця давньоіндійська школа відзначається акцентом на організованості всього, знання зокрема. Неортодоксальна школа чарвака–локаята заперечує ортодоксальні положення про існування божественної душі та законів карми, використовуючи аргумент пам'яті: якби існувало перевтілення душ, то душа пам'ятала б про це, бо навіть діти і ті мають пам'ять. Пояснюючи людську душу вони стверджували, що душа – це організація стихій, де не елементи (земля, вода, повітря, вогонь) володіють душею, свідомістю, а свідомість виникає з цих елементів. Ці положення дозволяють стверджувати, що саме така позиція цієї школи щодо свідомості і пам'яті дозволяє класифікувати її як матеріалістичну школу. Джайнізм та його філософія засновані на ідеї про упорядкований характер світу. Ця його гармонія не є створеною і не може бути знищеною. Тим самим вони поклали ідею організованості в якості наріжного кута світобудови [3, с.60–85].

Не менш важливе місце виокремлює для питання організованості та порядку і китайська філософія: Лі шу (Книга порядку) містить збірку соціальних вірців, які являють собою міру розвитку. Конфуцій вважав, що саме забуття цих вірців і викликало соціальні потрясіння Чжао Го. Власне «Лі» – древній моральний ритуал і церемоніал, усталений порядок речей. Це те єдине, чого людина має обов'язково дотримуватись. І тому це не підлягає забуттю [3, с.86–107].

Давньогрецький напівлегендарний поет Есхіл в своїй трагедії «Прикутий Прометей» вустами самого Прометея стверджує, що пам'ять – це мати муз і початок всього, на рівні з числом і літерою, покладаючи тим самим пам'ять в основу розвитку людства і цивілізації, підкреслюючи нею зв'язок людей і жителів Олімпу [4, с.27–32].

Давні греки в своїх міфах говорили про міфічну річку Лету – річку забуття. Як пише П.Флоренський, алетей є «чимось здатним перебувати в потоці забуття, в летейських струмках чуттєвого світу, чимось, що перемагає час. Чимось, що стоїть і не минає, що вічно пам'ятається. Істина є вічністю якоїсь свідомості; істина є цінність, що гідна вічної пам'яті і здатна до неї. Пам'ять хоче зупинити рух; пам'ять хоче безпосередньо поставити перед собою явище, що біжить; пам'ять хоче загатити греблю назустріч потоку будівання. Отже, незабутньо суще, якого шукає свідомість, ця алетей є потоком, що в спокої, течією, що перебуває, нерухомий вектор буття. Саме прагнення пам'ятати, ця «воля до незабутності», перебільшує розсудок, але він хоче цієї само суперечності. Якщо поняття пам'яті, за суттю своєю, виходить за межі розсудку, то пам'ять вищою мірою своєю – Істина – тим більше вище розсудку. Пам'ять–Мнемосина є мати муз – духовних сутностей людства, супутниць Аполлона – Творчості Духовного» [9, с.18–19].

Інше грецьке слово – *κόσμος*, що означало порядок і засади цієї впорядкованості, служило принципом організації знання, принципом організації науково-навчальної роботи Академії Платона, яка стала взірцем для наступних академії та університетів.

В європейській культурі власне філософські основи вивчення пам'яті були закладені Платоном і Аристотелем. В античній філософії її буття подавалось у вигляді вічної душі, що володіє спогадами про трансцендентний світ ідеальних сутностей (Платон), чи у вигляді «воскової таблички» індивідуальної душі, що фіксує «відбитки» явищ і предметів оточуючого світу, які отримані за допомогою сенсорних органів (Аристотель). Завдяки Платону і Аристотелю склались два основних підходи до вивчення даного людської пам'яті. Їх можна охарактеризувати як парадигми трансцендентності пам'яті, її незалежності від свого «носія» вічної душі – людини (Платон), і іманентності пам'яті, її епіфеноменального характеру щодо психіки (Аристотель) [8].

В творі Платона «Менон» розкривається філософське розуміння пригадування. Його ґрунтовний аналіз було проведено російським філософом О.Ф. Лосевим в «Очерках античного символізму і міфології» [5, с.445–448]. Платонівська концепція «пригадування» пов'язана з концепцією потойбічного світу та безсмертя душ, які колись безпосередньо споглядали вічні ідеї, а тепер в земній оболонці лише смутно їх пригадують. За Лосевим думка Платона полягає в тому, трансцендентальний аналіз знання та трансцендентальний аналіз буття повинен бути синтезований на спільній методологічній основі. В результаті такого синтезу знання модифікується в пригадування. «Воно отримує предметний урок, і цей предмет відображається на ньому, творчо відтворюється в ньому. Реальне пізнання буття можливе тільки завдяки наявності апріорних форм» [5, с.447]. Проте це існує і інший аспект: «Пригадування для нього є істинна думка, тобто щось, що вже вміщає в себе синтез знання і докси, поєднане, крім того, з «міркуванням про причину». В контексті вчення про пригадування поєднання «причини» з доксою не є просто накладання розсудкових і розумних форм на чуливість, але і конструювання для знання його об'єктивної предметності. Так модифікується знання під дією синтезу знання і буття» [5, с.448]. Саме за допомогою спогадів людина актуалізує (повертає до свідомості) необхідні їй для взаємодії з оточуючим світом знання, уміння, навички. «Те, що ми тепер пригадуємо, ми повинні були знати в минулому», – відмічає Платон [6, с.26].

Платонівське поняття онтологічної пам'яті Анамнезіс як чисте буття минулого, буття в собі цього минулого надихатиме А.Бергсона та Ж.Делеза в подальшому дослідженні цього феномену.

Аристотель являється автором ґрунтовного дослідження пам'яті («Про пам'ять і спогади») та універсальної організації («Про космос»). Проте концепту «організаційна пам'ять» Аристотель не ввів до кола наукового вжитку. Обидва зазначені твори відносять до його натурфілософських робіт.

В середньовічній філософській думці вимір пам'яті пов'язаний з осмисленням нею сутності часу (темпоральність, вічність) як однієї з ключових проблем філософії цього періоду. Вихідним її положенням є теоцентричність: саме така точка відліку визначає решту філософських положень. Важливою для з'ясування стану розробки досліджуваної нами проблематики є «Сповідь» Блаженного Августина [1], зокрема її одинадцятий розділ і далі, де розкрито теорію часу, яка потребує деякого уточнення для нашої роботи. А.Августин доводить, що людська душа є вічною: вона існує поза простором, немає частин, в цьому і полягає секрет того, що вона не підлягає руйнуванню. Проте якщо вона не існує в просторі, то Августин говорить про те, що вона існує в часі. Отож, він протиставляє часу вічність – Бог існує у вічності, а душа як божа іскра перебуває у створеному часі, з чим пов'язана її здатність розрізняти минуле і майбутнє. Саме здатність розрізняти минуле і визначається тут як пам'ять. Натомість чекання – здатність душі розрізняти майбутнє, а увага пов'язана з теперішнім.

Його спроба пояснити, що таке час нашоухується на різні труднощі: минуле і майбутнє не мають дійсного існування, дійсно існує тільки теперішнє, яке в свою чергу є миттю, а виміряти можна лише минулий час. Проте минуле і майбутнє дійсно існують. Єдиний спосіб розв'язати цю суперечність за Августином полягає в тому, що минуле і майбутнє має бути осмислено як теперішнє: «минуле» повинно бути тотожно пам'яті, а «майбутнє» – чеканню, причому спогади і чекання є фактами, що стосуються теперішнього. За Августином існує три часи: «теперішнє минулих предметів, теперішнє теперішніх предметів і теперішнє майбутніх предметів». «Так, для теперішнього минулих предметів є у нас пам'ять, чи спогади; для теперішнього теперішніх предметів є у нас погляд, переконання, споглядання; а для теперішнього майбутніх предметів є у нас очікування, сподівання, надія» [2, с.349]. Натомість говорити, що існує три часи – минулий, теперішній і майбутній, – значить висловлюватись не точно. Отож, суть рішення, яке пропонує Августин, полягає в тому, що час суб'єктивний: час існує в людському розумі, який очікує, споглядає і пригадує [2, с.363]. Усе це дозволяє Б. Расселу віднести концепцію часу Августина до крайньої форми суб'єктивізму [7, с.429–430]. Августин демонструє, що час – це прагнення душі до вічності, саме там минуле і майбутнє стають постійно продовжуваним теперішнім. Тим самим вічності за Августином характерна абсолютна пам'ять, абсолютне чекання і абсолютна увага.

І.Кант стверджує, що апріорні форми чуттєвості простір і час організують відчуття людиною явлених сторін речі в собі і тим самим створюють її чуттєвий образ: простір оформляє зовнішні відчуття, а час – внутрішні. Все це демонструє певну філософську рефлексію розуміння тієї частини свідомості людини, яку ми можемо назвати організаційною.

Г.Гегель зробив важливий висновок про те, що пам'ять людини – це діалектична єдність пам'яті індивіда і «відчуженої» від нього пам'яті об'єктивного духа, синтезувавши тим самим обидві парадигми вивчення людської пам'яті в одну, розглядаючи пам'ять як трансцендентально-іманентний феномен [8].

А.Бергсон пише роботу «Матерія і пам'ять», в якій розглядає особистість як точку дотику матерії та духу, творче начало. Часовий вимір такого розгляду демонструє, що пам'ять – духовний феномен, який дозволяє свідомості людині мати певну протяжність. Його онтологія пам'яті фактично не розглядає соціального буття, обмежуючись рамками життя суб'єкта.

В.Дільтей, розвиваючи становлення взаємовідносин між філософією та історією, критикує не тільки чистий розум, але й доповнює це критикою історичного розуму: суть його полягає в тому, що дається історичне пізнання готовим у своєму значенні до

процесу пізнання, де свідомість поступається місцем життю. Там чином, що зрозуміти історію, необхідно проникнути в суб'єктивний світ, в саме життя діячів досліджуваної епохи, які власне і несуть в собі дух історії. Шляхом, за допомогою якого можливо розпакувати зміст пам'яті минулого і відтворити їх сьогодні, визначається герменевтика, якою долається культурна і часова дистанція, реконструюється його зміст, досягається часова історичність. І це не акт пізнання. Це акт життя, характеристика людського існування.

Родоначальник теорії систем О.Богданов покладає організацію як базовий принцип світобудови в своїй роботі «Тектологія. Всезагальна організуюча система наук».

О.Федоров відзначає, що саме в 20 столітті сформувалось три найбільш потужних напрямки вивчення пам'яті [8]:

Перший напрямок – психологічний. Психологія та психоаналіз в першу чергу вивчають мнемічні процеси психіки індивіда (З.Фрейд, К.–Г.Юнг, Е.Фром, А.Лурія, Л.Виготский та інші).

Другий напрямок – феноменологія та екзистенціалізм, що міцно зв'язують пам'ять, час і буття людини (Х.–Г.Гамадер, М.Мерло–Понти, П.Рікер, М.Фуко, К.Ясперс). Виходячи з положень, що розроблені Г.Гегелем, Ф.Ніцше та А.Бергсоном, Е.Гуссерль визначає пам'ять як один з модусів людської свідомості, що конституює зміст і дійсність буття світу, а необхідною умовою цього є «внутрішнє усвідомлення часу». Головна тема М.Гайдеггера – «забування», що має онтологічний статус, а пригадування можливе тільки на основі забування.

Третій напрямок – вітчизняна філософія, яка розглядає пам'ять як невід'ємний і важливий елемент духовного життя людини і суспільства, що виконує функцію забезпечення цілісності індивідуального (душевного) і соціального (духовного) життя (М.Бердяєв, С.Булгаков, Л.Карсавин, В.Муравйов, В.Соловйов, М.Федоров, П.Флоренський, С.Франк). У витоків дослідження пам'яті знаходиться ідея П.Чаадаєва про існування «глибинної пам'яті народу».

Такий поділ страждає недовідою порушення єдності критерію класифікації – якщо перші два напрямки відрізняються за змістовими акцентами вивчення пам'яті, то виділяючи окремо «вітчизняний» напрямок, автор цієї концепції примішує геополітичний критерій класифікації до вже зазначеного змістового. На нашу думку, ватро було б і «вітчизняних» дослідників включити до філософського напрямку дослідження, зазначивши ті ж геополітичні особливості їх філософської рефлексії.

Таким чином, за ступенем кореляції можна виділити ядрові, наскрізні, дотичні теорії та концепції. Ядрові містять положення, які корелюють в найбільшій мірі і відображають базові положення дослідження. Наскрізні – розкривають такі положення, що деталізують зміст, а дотичні дозволяють обмежити предмет дослідження.

До ядрових концепцій належать ідеї А.Бегсона, О.Богданова, І.Пригожина. Згідно них можливий узгоджений аналіз організаційної пам'яті як предмету соціально–філософського аналізу.

Наскрізні концепції – це філософські доробки К.Ясперса (свобода), К.Юнга (архетипи), Х.Ортега–і–Гасет (суспільна меншість і більшість), Ю.Хабермаса (комунікація), М.Фуко (генеалогія знання), М.Гайдеггера (форма спів–буття–в–світі). Вони дозволяють розширити уявлення про феномен організаційної пам'яті.

Дотичними є концепції пам'яті, які розробляються інформатикою, кібернетикою. Пам'ять постає там системою зберігання даних. А ціль віртуалізації полягає в тому, щоб ізолювати обчислювальні процеси обробки даних від власне даних. Також дотичними є концепції генетичної пам'яті, що розкривають природу пам'яті на рівні білкової організації життя, концепції, так би мовити, фізичної пам'яті: закон збереження, початку термодинаміки тощо.

Отож, історично ідеї, які стосуються організаційної пам'яті, почали розроблятися так само давно, як і філософська наука. Їх латентне існування можна прослідкувати вже в працях Платона та Аристотеля. Середньовіччя відзначається філософською рефлексією часу і пам'яті А.Августина. Не минули питань і класики філософської думки зокрема І.Кант та Г.Гегель. Сучасні дослідження пам'яті та організаційної пам'яті як

її окремої частини подібно до променя світла розсипаються на спектр, який можна розділити на психологічну частину і філософську. На часі зняття латентності смислів та явна розробка ідей організаційної пам'яті, що є предметом філософського аналізу. Розділення нами вже існуючих концепцій на ядрові, наскрізні та дотичні дозволить в умовах соціально–філософського дискурсу зняти протиріччя між різними точками зору на феномен організаційної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Августин. Исповедь. / Пер. М.Е. Сергеевко, вступ. ст. А.А. Столярова. – М.: Ренессанс, 1991. – 496 с.
2. Августин. Творения. / Пер. Киевской духовной академии. Сост. С.И. Еремеева. – СПб.: Алетей, К.: Уцимм–пресс, 1998. В 4 т. – Т. 1. Об истинной религии. – 752 с.
3. Волинка Г.І., Гусев В.І., Мозгова Н.Г. Історія філософії в її зв'язку з освітою: Підручник. За ред. Г.І. Волинки. – К.: Каравела, 2006. – 480 с.
4. Есхіл. Прометей закутий // Давньогрецька трагедія. – К.: Дніпро, 1981. – С. 25–62.
5. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М.: Мысль, 1993. – 962 с.
6. Платон Собрание сочинений в 4–х томах. Том 2. Федон / Перевод с древнегреческого В.С. Соловьева и др. – М.: Мысль, 1990. – 862 с.
7. Рассел Б. История западной философии. В 3 кн.: 3–е изд., испр. / Подгот. текста В. В. Целищева. – Новосибирск: Сиб. ун-в. изд-во; Изд-во Новосибир. ун-та, 2001. – 992 с.
8. Федоров Олег Сергеевич. Онтологическая составляющая проблемы исследования человеческой памяти (Исторический и социальный аспекты): Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 – Казань, 2005. – 178 с.
9. Флоренский П.А. Столп и утверждение истины Т.1 (I) / П.А.Флоренский. – М.: Правда, 1991. – С. 18–19.

Чижеевская О.Н. Организационная память: историческая многомерность феномена

Отражены результаты исследования по исторической и отраслевой позиции состояния разработки проблемы организационной памяти. Выделены группы научных концепций, которые в разной степени коррелируют с исследованием феномена организационной памяти.

Ключевые слова: память, организация, организационная память.

Chyzhevska, O.N. Organization memory: historical multidimensionality phenomenon

The article displaying the results of historical research and industry positions as development issues of organization memory: outlined group of scientific concepts in different degrees correlate with the study of the phenomenon of organizational memory.

Key words: memory, organization, organization memory.